

TURCZEL LAJOS MAGYAROK AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN

Csehszlovákiát az antant hatalmak az első világháború befejezése után a szétszabdalt Osztrák-Magyar Monarchia darabjaiból állították össze. Az új állam alapját, mondhatjuk azt is, hogy: államiségének fő kifejezőjét, a történelmi Csehország alkotta, amely 1918 előtt közel háromszáz évig a Habsburgok uralta Ausztria tartománya volt. A további államrészek: Szlovákia és Kárpátalja a magyar honfoglalás óta a történelmi Magyarországhoz tartoztak, annak beolvadt, beolvastott részei voltak, s önrendelkezési joguk sohasem volt. Meg kell említeni még azt, hogy az 1918 utáni Csehország három tartományra oszlott: Csehországra, Morvaországra és Sziléziára, de a tartományi jogkör alig jelentett többet a megyeinél. Érdekes, hogy az 1989-es politikai fordulat után Morvaországban és Sziléziában föderációs átrendezést hirdető mozgalom keletkezett, de Csehország és Szlovákia szétválása óta ez keveset hallat magáról.

A párizsi békeszerződéseken létrehozott új állam hivatalos elnevezése (Csehszlovák Köztársaság) nemzetállamot sejtetett, de az 1918 előtti utolsó népszámlálások adatai alapján a tényleges helyzet az volt, hogy a csehek és szlovákok a lakosságnak csak 59,09 százalékát alkották. Ezt a körülményt a békeszerződéseket diktáló antant hatalmak is figyelembe vették, s Csehszlovákiát - és a másik két "utódállamot": Romániát és Jugoszláviát is - kisebbségvédelmi szerződések megkötésére kötelezték. Csehszlovák részről ezt a szerződést 1919. szeptember 10-én a Párizs melletti Saint Germain-en-Laye-ban írták alá s még az év december 10-én a Csehszlovák Nemzetgyűlés törvényként fogadta el, mely aztán 1921. július 16-án lépett életbe, s 1921-ben 508. számmal ellátva a Csehszlovák Törvénytárba is bekerült.

A kisebbségvédelmi szerződés az új állam kötelezettségét először elvileg fogalmazta meg: *"Csehszlovákia kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és a szabadság védelmét biztosítja."* (1. fej. 1. cikkely).

Ezután következett - az 1. fejezet 2-től 9. cikkelyéig terjedően - a kisebbségi alapjogok konkrétabb felsorolása, meghatározása, melyek közül itt a leglényegesebbeket emelem ki.

Az állam köteles elismerni saját állampolgárainak mindazokat a volt német, osztrák és magyar állampolgárokat, akiknek a szerződés életbe lépése idején a lakóhelyük, illetőségük Csehszlovákia területén van.

Minden csehszlovák állampolgár a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

A nyilvános állások, hivatalok, méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében a nemzetiségi vagy felekezeti különbség nem jelenthet hátrányt.

Országos hivatalos nyelv esetén a más nemzetiségű és nyelvű állampolgárok megfelelő lehetőséget kapnak arra, hogy a bíróságok előtt szóban és írásban a saját nyelvüket használhassák.

A más nemzetiségű és nyelvű állampolgároknak joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni /.../ azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

Az olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban más nemzetiségű és nyelvű állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni nekik, hogy a gyermekeiket saját nyelvükön taníttassák. E kisebbségeknek azokból az összegekből is méltányos részt kell biztosítani, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra szolgálnak.

Most feltehetjük a kérdést; hogy a csehszlovák törvényhozás hogyan felelt meg ezeknek a kisebbségvédelmi kötelezettségeknek, miként értékelhető a kisebbségi jogrendezés?

Csehszlovákia a kisebbségvédelmi szerződések alapján a nemzeti kisebbségek jogait az 1920. február 29-én szentesített, s aztán 121. szám alatt becikkelyezett alkotmánylevélben és

további alkotmánytörvényekben (elsősorban az ugyanakkor jóváhagyott 122. számú nyelvtörvényben) és a 236. számú állampolgársági törvényben fektette le. Az új állam vezető politikusai még a törvényes rendezés megvalósítása előtt tett nyilatkozatokban leszögezték, hogy a kisebbségi jogokat természetesnek, ad szerűnek és kötelezőnek tartják. Masaryk köztársasági elnök a cseh és szlovák újságírók küldöttség előtt 1919. július 7-én többek között ezeket mondotta: *"Nekünk nem szabad a részletekben kikényszerített engedmények vagy az idő szüksége által kieroportolt kompenzációk osztrák módszerébe esni. Elkerülhetetlennek látszik tehát, hogy a nemzetiségeket kielégítsük, hogy nemzeti létük biztosítása miatti aggodásuktól megszabadítsuk és így az állam valóságos polgáraivá tegyük őket. Mi a saját testünkön érezzük, hogy mit jelent az anyanyelvnek tervszerű elnyomása."*(1)

A csehszlovák kisebbségi jogszabályozás ellen elvi szempontból alig lehet kifogásokat emelni. Ez a jogrendezés dban az időben több vonatkozásban nemzetközi viszonylatban is mintaszerv volt. Talán a nyelvtörvény volt mégis az, amelynél komolyabb kifogás is felmerült. Nemcsak a kisebbségi politikuskok és jogászok tartották túl magasnak azt az alsó határukat megállapított százalékszámot (20 százalékot), amelytől a nyelvhasználati jogosultság függött, hanem a kisebbségi kérdés olyan kiűnő cseh szakembere is, mint a filozófus és politológus Emanuel Rádl. Ő rámutatott arra, hogy Finnországban már a tíz százalékos kisebbséget is megilleti a nyelvhasználat joga, s hivatkozott arra is, hogy a cseh kisebbségi képviselők 1903-ban - a kisebbségi nyelvhasználat akkori szabályozása idején - hevesen tiltakoztak a "magas százalék" ellen,

Azokra a manőverekre aztán, amelyekkel a csehszlovák kormány a nyelvtörvény intézkedéseit kijátszani igyekezett, Rádl a megbélyegzés súlyos szavait használta: *"Aki a népszámlálás adatait úgy módosítja, hogy azok előre megállapított politikai célt szolgáljanak, az aláássa a demokrácia legfontosabb alapelveit."*(2) A csehszlovák hatóságok pedig több esetben is azt az eljárást alkalmazták, hogy a bírósági kerület vagy a járás területét cseh vagy szlovák községek hozzácátolásával úgy módosították, hogy azáltal a népszámlálásnál megmutatkozott arányszám 20 százalék alá süllyedjen, s így a nyelvhasználati jog megszűnjön. A hatóságok a kisebbségek erejét hasonló jellegű manőverekkel igyekeztek gyengíteni a választási kerületek felállításánál is. Az 1920. évi első országgyűlési választások alkalmával a magyar jellegű érsekújvári és kassai kerületekben egy mandátumhoz közel huszonnyolcezer szavazatot kellett; ezzel szemben a többi 19 választókerületben átlagban huszonnégyezren, néhányban pedig - például Liptószentmiklóson és Túrócsménben - húszezren alul volt a választási szám. Az ellenzéki párti magyar képviselők és szenátorok a parlamentben tartott beszédekben és a Népszövetséghez küldött memorandumokban élesen kikeltek az ilyen jogszérelmek ellen és Rádlhoz hasonlóan vagy egyenesen az ő adataiból merítve nemegyszer kipellengérezték azokat a hangadó cseh vagy szlovák politikusokat, akik egykor - szenvedő alanyként - tüzesen kárhoztatták az olyan eljárásokat, amelyeket most a hatóságok az ő sugalmazásukra és jóváhagyásukkal alkalmaztak a kisebbségek ellen.

Fentebb láttuk a kisebbségvédelmi szerződésnek azt a meghagyását, hogy nyilvános állások, hivatalok elnyerése tekintetében a nemzetiségi különbség nem jelenthet hátrányt. Ez a kötelezőmeghatározás az első köztársaságban mindvégig csak írott malaszt maradt. A magyarságnak a közhivatalnoki és közalkalmazotti állásokban való részesedése rendkívül alacsony volt. Az állam két legnagyobb vállalatánál, a postánál és a vasútnál 1930-ban következő volt a helyzet:

A postánál mindössze 0,88 százalékban, a vasútnál is csak 2 százalékban volt képviselve a magyar lakosság, annak ellenére, hogy az összlakosságnak hivatalosan is közel 5 százalékát tette ki. A mesterséges asszimilálásra való törekvés állandóan érvényesült, noha az új állam vezetői ünnepélyesen elhatárolták magukat az ilyen eljárástól, az erőszakos elnemzetietlenítés tiltalmát pedig a csehszlovák törvényhozás a legfőbb állami törvénybe, az alkotmányba is belefoglalta. Annak 134. paragrafusa

* A nagykanizsai Identitás Szabadegyetem anyagából

sa kimondja, hogy " az erőszakos elnemzetietlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen", és "ezen elvnek be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilváníthatja".

A csehszlovák politikusok a hazai és nemzetközi fórumokon egyaránt önértetesen hivatkoztak erre a humánus és demokratikus törvényekre, mely abban az időben az egész európai judikatúrában pártját ritkította. A kisebbségi jogszabályok azonban kimutatták, hogy ennek a szép elvi állásfoglalásnak hiányzik a gyakorlati ereje, hatálya. *Duka Zólyomi Norbert* egyik tanulmányában ezt írta: "Az erőszakosság foga/ma sem jogilag, sem tudományosan nem tisztázott: ki állapítja meg, hogy beletartozik-e a gazdasági nyomás, az előnynyújtás és egyéb manipulációkkal folytatott asszimiláció? A legnagyobb hiány pedig abban van, hogy az alkotmányelv szerint külön fakultatív törvénynek ("nyilváníthatja") kellett volna az elnemzetietlenítési tilalmat tényleges alapra helyezni, és a lex imperfectát megfelelő megtorlásokkal (szankciókkal) lex perfectává változtatni."⁽³⁾

Ami az iskolai törvényeket illeti, az iskolai oktatás alapvető intézményéről: az elemi iskoláról az első fontos törvény már 1919-ben megszületett. Ez a 189. számú törvény kimondta, hogy ott, ahol 40 kisebbségi iskolaköteles gyermek van, a szülő kérésére kisebbségi elemi iskolát kell létesíteni. Sajnos, ezt az előírást a nacionalista iskolai hatóságok nemcsak a szórvány magyarság körében hanyagolták el, hanem különböző ürügyekkel számos magyar többségi elemi iskolát is leépítették a magyar iskolát, s a szülők tiltakozásai, fellebbezései és a magyar ellenzéki pártok parlamenti interpellációi többnyire eredménytelenek maradtak. Az 1930-as évek közepén az ötvenet is elérte azoknak a magyar többségű községeknek a száma, amelyekben csak szlovák iskola volt.

Igen rossz volt a helyzet a polgári iskolák terén, amelyek pedig a vidéki iparos és kereskedő rétegekben népszerűek és kívánatosak voltak. Az 1919. évi 189. számú törvényt - amely azt is előírta, hogy ahol legalább 40 iskolaköteles gyermek látogatja a kisebbségi elemi iskolát, ott ilyen nyelvű polgári iskolát is kell nyitni - Szlovákiában sohasem hajtották végre. A magyar nyelvű polgári iskolák csekély száma 1918-tól 1938-ig nem változott, kezdettől végig 18 volt, de a tanulók létszáma a kezdeti 3000-ról 5000-re emelkedett. 1935-ben a 233. számú törvény a közzététel elrendelésével a kötelező népoktatást a polgári iskolákra is kiterjesztette. A járásokat körzetekre osztották, s minden körzetben legalább egy polgárinak kellett működnie, ahová az öt elemi elvégzett és a középiskolába nem jelentkezett tanulókat teljes létszámban bevonják. Csehországban - ahol a tanuló nagy része már az előző időszakokban is kijárta a polgári iskolát - a törvényt mintaszzerűen végrehajtották, s ezáltal ott az elemi iskolák zöme 5 osztályra redukálódott. A szlovák vidékeken is megindult a fokozatos átszerveződés, de magyar viszonylatban 1938. őszéig egyetlen körzeti polgárit sem hoztak létre, s az iskolák száma akkor is csak 18 volt.

A most ismertett jelentős törvényekkel nagy vonalokban képet adtam a kisebbségi jogalkotás általános helyzetéről, s láthattuk, hogy nagyrészt nem a törvényekben volt a hiba, hanem demokratikus előírásaik felülről irányított kijátszásában. Az ilyen machinációk, manipulációk nemcsak a magyar kisebbséget, hanem a többit is sújtották, de a legtöbb kijátszás és diszkrimináció a magyarság ellen valósult meg. Nagyrészt ezek voltak azok a "sajátosságok", amelyek írásom témáját alkotják. Megértésükhöz szükség van még a többi kisebbség iránti csehszlovák többségi viszonyulás ismeretére, ezért röviden erről is szólok.

A jelentősebb "szabályos" kisebbségek (német, magyar, ruszin és lengyel) közül a csehszlovák államhatalom számára csak az első kettő jelentett komoly gondot. A három milliót meghaladó németiség kezdestől nagyfokú potenciális veszélyként hatott, de a revizionizmustól tartózkodó weimari Németországgal és Ausztriával való jó viszony ezt a veszélyhelyzetet egy évtizeden át erősen mérsékelte, Hitler uralomra jutása viszont akuttá, végzetessé tette. Amíg a német kisebbségnek az első "jó" tíz esztendőben három kormánytámogató pártja volt, s német miniszterek is működtek, addig önálló magyar kormánytámogató pártot sohasem sikerült létrehozni, s az ellenzéki magyar pártoknak (Országos Keresztényszocialista Párt, Magyar Nemzeti Párt) nemcsak a politikai életben volt hatalmas befolyásuk, hanem a kulturális életben is. Mivel ezek a pártok a revizionizmust hirdető Horthy-Magyarországtól folyamatos erkölcsi és anyagi támogatást kaptak, a csehszlovák államhatalom ellenségesen viszonyult

hozzájuk, s irredentáknak minősítette őket. Tudjuk, hogy Csehszlovákia fő antant protektorának, Franciaországnak a helyesléssel megszervezte az úgynevezett kisantant szövetséget, melyet vele együtt a másik két utódállam, Románia és Jugoszlávia alkotott. A csehszlovák külpolitika irányítójának az akkori népszövetségben nagy tekintéllyel bíró Bencsik az volt a véleménye, hogy a kisantant teljesen megbénítja Magyarország akcióképességét, s ezért a magyar kisebbség ügyét bagatellizálni lehet. Ez az elgondolás hallgatólágosan a csehszlovák külpolitika egyik sarkalatos tétele volt.

Ami a félmillió körül mozgó ruszin kisebbséget illetve az általa lakott Kárpátalját illeti, annak számára a Saint Germain-i kisebbségvédelmi szerződés autonómiát kívánt, de Csehszlovákia ezt a kötelezettséget nem teljesítette. El nem utasította, de mindvégig céltudatosan halogatta. A ruszinok (illetve ruszinok, ukránok, oroszok) felemás bánásmódban részesültek: gazdaságilag Csehország gyarmata voltak, az iskolaügyük rendezett volt, de például a nemzetiségi elvű csehszlovák sportszervezésben a németekkel, magyarokkal, lengyelekkel és zsidókkal ellentétben nekik nem volt önálló sportszövetségük. A számuk az 1921-es és az 1930-as népszámlálások között 461 ezerről 538 ezerre emelkedett.

Csehszlovákia és Lengyelország viszonya határviák miatt folyamatosan rossz volt, de ez a lengyel kisebbség számára nem jelentett különösebb hátrányt. Száma 1921 és 1930 között 76 ezerről 82 ezerre nőtt.

Meg kell jegyezni, hogy a csehszlovák népszámlálások a zsidókat is nemzetiségként kezelték, noha szoros értelemben vehető nemzetiségi életet nem éltek. Nemzetiséggé "avatásuk" igazán indoka a német és magyar lakosság számának apasztása volt, s ez az apasztás magyar viszonylatban érzékeny veszteséget jelentett.

Magam úgy vélem, hogy állampolitikai szempontból a szlovákok sem voltak egyenrangúak a csehekkel. A csehszlovák államhatalom nem realizálta azt az egyezményt, melyet a világháború folyamán Masaryk Szlovákia autonómiájáról az amerikai szlovákok vezetőivel kötött. Masaryk és Benes a szlovákokat nyelvjárásban beszélő cseheknek tekintették, akik idővel majd visszaolvadnak a törzsnépbe. (4) Átmeneti megoldásként a "csehszlovák nemzet" furcsa koncepcióját gondolták ki, amelyet az antant hatalmak helyesnek tartottak, s a kisebbségvédelmi szerződésekben ehhez igazodtak. A csehszlovák központi kormány Prágában székelt, s Szlovákiának csak tartományi státusa volt. A nagy országos pártok "csehszlovákok" voltak; bennük több szlovák politikusnak is vezető szerepe volt, a kormányban szlovák miniszterek is állandóan működtek, s szlovák miniszterelnök is akadt. A megígért autonómia elmaradása azonban folyamatos viszolyt idézett elő, s a már 1918 előtt nagy politikai tekintélyt szerzett római katolikus papnak, *Andrej Hlinkának* vezetésével autonómiát követelő párt alakult Hlinka Szlovák Néppártja néven. Ez egyre intenzívebb centrifugális erőt jelentett, együttműködött a 30-as évek közepén hallatlanul megerősödött csehországi szudétanémet párttal, s jelentős része volt az első Csehszlovák Köztársaság felbomlásztásában és a hitleri Németországhoz szorosan kapcsolódó fasiszta Szlovák Köztársaság megalakulásában.

*

A csehszlovákiai általános kisebbségi helyzet jellemzése után rátérek azokra a "sajátosságokra", amelyeknek a magyar kisebbségi helyzet alakulásában, az identitástudat gyengülésében és a létszám csökkenésében erősen negatív szerepe volt. Közülük néhány már eddig is érintve volt, de a teljesebb kifejtésre a továbbiakban kerül sor.

Először egy olyan objektív sajátosságról, kényszeradottságról szólok, amely a csehszlovák-magyar államhatár meghatározásával automatikusan alakult ki. Ez pedig a magyar kisebbség földrajzi elhelyezkedése. Kisebbségi lakosságunk zöme abban az államhatárhoz tapadó hosszú és vékony területi sávban élt, amely Pozsonytól Kárpátalja közepéig húzódott. Egy hentes módszerrel levágott egységes magyar etnikumot képező néptöredék volt ez, amely több táj és közigazgatási egység darabjaiból tevődött össze, s így kisebbségi közösséggé való összeforrása nehézkesen, késedelmesen ment végbe. Mire az összeforrás megtörtént, akkorra az összefüggő sáv már két helyen megszakadt és három részre oszlott: 1. Pozsonytól a volt kékkői járás közepéig nyúló nyugati nyelvterületre, 2. a Kassa alatti részig terjedő középső nyelvterületre, 3. Kassától a Kárpátalja közepéig hú-

életben is sűrűn fordultak elő. Az ellenzéki szellemű lapokat - köztük a magyar pártok színvonalas központi napilapját a Prágai Magyar Hírlapot - gyakran elkobozták és hosszabb időszakokra is betiltották. Volt egy olyan nevenséges eset is, amikor kormánytámogató lapot koboztak el, éspedig a Masaryk Akadémia negyedéves tudományos, irodalmi és művészeti szemléjének, a Magyar Figyelőnek első számát. Az elkobzás két tanulmány miatt történt, s az egyiket *Maiéter István* jogtudós (az 1956-os *Maiéter Pál* apja) *A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban* címmel írta. Az elkobzás pedig azért volt nevenséges, mert ezt a bátor hangú tanulmányt a szerző - aki mellesleg a lap főszerkesztője is volt - előzőleg már előadasként megtartotta a prágai cseh Kisebbségi Intézetben. A másik inkriminált írás *Szalasi Rezső Irodalmi menetrend című* tanulmánya volt.

Az irredentizmus vádjával könyvek elkobzására is többször sor került. Itt a legismertebb eset *Vécsey Zoltán* 1931-ben kiadott *A síró város című* hármokötetes regénye volt. Ebben a szerző az államfordulat természetes konfliktusai között vergődő Kaszt 1918 őszé és 1919 nyara között mutatja be. Hű képet ad a magyar lakosság körében támadt megrendülésről, bizonytalanságról és védekezésről, s a sovinizmus, szlovák- és csehgyűlölet kis mértékben sem tapasztalható benne. Sajnos, az irredentizmus hivatalos csehszlovák értelmezése erősen eltúlozta, mestersegesen felfokozott volt. Mint arról már szó esett: a magyar lakosságnak csak ellenzéki pártjai voltak, de ennek ellenére már a bennük lévő tagság is irredentizmusnak, irredentizmus-gyanúnak számított. Az elmúlt évtizedek folyamán én a levéltárakban sok két háború közti hivatalos aktív tanulmányoztam, és sokszor megdöbbenttem, hogy az olyan fő hatóságok, mit a prágai Iskolaiügyi és Nemzetvédelmi Minisztérium és a pozsonyi Országos Hivatal Elnöksége mennyire elfogultak voltak a magyarokkal szemben, s a rendőrigazgatóságok jelentéseire támaszkodva milyen otromba jellemzéseket gyártottak nagy tekintélyű és demokratikusan gondolkodó emberekről is.

Nem folytatom a nemzetiségi helyzet sajátosságainak feltárását, mert a feltárást kimutatás eltorzítaná a valóságképet. Hiszen a valóságképhez tartozik az is, hogy a harcoss magyar ellenzéki pártok sokszor túlzásba vitték az ellenzékiiséget, a negativizmust, s ezzel egyrészt az államhatalom elfogultságát, szűkkeblűségét ingerlően növelték, másrészt a negativizmusokkal jelentős lehetőségeket elszalasztva károkat is okoztak. *A Két kor mezsgyéjén* című könyvemben több ilyen esetet mutattam be, s itt most közülük a legtipikusabbat választom ki.

A csehszlovák államhatalom az állampolgársági nevelésről szóló 1919. évi 67. számú törvényben elrendelte a községekben olyan kurzusok tartását, amelyeken a lakosság széles rétegei megismerik a Köztársaság felépítését, alaptörvényeit, az állampolgárok jogait és kötelezéseit. E kurzusok szervezésére a törvény a Járási Közművelődési Testületeket és Helyi Bizottságokat jelölte ki. Ezek olyan új szervek voltak, amelyeket a járási székhelyeken, illetve a községekben az ott lévő szervezetek (képviselőtestület, politikai pártok, kulturális egyesületek stb.) delegátusokból állítottak össze. Az ellenzéki pártok hosszú éveken keresztül negativista módon bojkottálták ezeket a szerveket, pedig az állam azt a jogkört is biztosította, hogy ők oszthatták szét a kulturális egyesületek számára a járási és községi segélyeket, adó- és illetékmentességet biztosítottak az általuk jóváhagyott kulturális rendezvényeknek. Egy kitűnő publicista és kritikus, *Vájlak Sándor* kiszámította, hogy a bojkottálás következtében a magyar kulturális egyesületek 1919-től 1937 végéig vigalmi adókra és illetékekre közel 15 millió koronát fizettek ki.

De hogy a tárgyalt időszak kisebbségpolitikájáról valami kiemelkedő pozitívumot is mondjak: az akkori nyelvtörvény a fentebb említett területmódosító manipulációk ellenére is nagyon jelentős volt. A törvények és rendeletek magyar nyelven is megjelentek, több helyen a hivatalos megyei lapoknak terjedelmes magyar nyelvű mellékletük volt, s a vasút és a posta a többnyelvű nyomtatványok tömegét jelentette meg. Ha arra gondolunk, hogy az 1989-es forradalmi változás óta eltelt években a szlovák parlamentben és rajta kívül nagyon csúnya huzavona folyt és folyik a végül siralmasnak megszülető nyelvtörvényről, hogy éhségstrájkba szervezett fiatalok a szlovák televízióban felelős államférfiak jelenlétében azzal a követeléssel léptek fel, hogy a magyarok a nyelvüket csak a családi környezetükben használhassák, akkor az 1919. évi 136-os számú nyelvtörvényt és gyakorlati érvényesülését igen kedvezőnek foghatjuk fel.

Lehangoló befejezésként viszont a magyarság számá-

nak alakulását mutatom be: Ami a feltételezhető kezdő létszámot illeti, azt a *Két kor mezsgyéjén* című könyvem első érdemi fejezetének élén így véleményeztem: "*A Csehszlovákiába került magyar néptöredék tényleges számát... a fordulat bekövetkezésének idején nem lehet hitelt érdemlő módon megállapítani. Azok az adatok, amelyekkel az 1910-ben végrehajtott hivatalos népszámlálás a régi Magyarország lakosságának anyanyelvi megoszlását mutatta ki, nem tekinthetők megbízhatóknak.*" (10)

Ezt a nézetemet ma is vallom, s indoklásom a következő: 1910-ben, a későbbi Szlovákiának és Kárpátaljának megfelelő területre eső és egy milliót meghaladó hivatalos magyarságlétszámban igen sok volt az 1867 óta elmagyarosított szlovák és ruszin, s azok körében a reaszimiláció spontán folyamata már a köztársaság kikiáltását megelőző hónapokban, hetekben megkezdődött, s azután szervezett módon egyre fokozottabb ütemben folytatódott.

A "félhivatalos" szlovákiai magyar kezdő létszám: 690 ezer fő, viszont azon a "népösszeíráson" alakult ki, melyet 1919. augusztusában a szlovák felhatalmú minisztérium Szlovákiában hajtott végre. Mivel ez az összeírás a békeszerződéseken felhasználható dokumentumnak készült, ennek az adatait sem tekinthetjük megbízhatóknak.

Az első hivatalos országos csehszlovákiai népszámlálás 1921. februárjában történt, s addig a tényleges magyar lakosság számában az önkéntes eltávozások és a kiutasítások következtében, valamint a már megkezdődött természetes és mesterséges asszimiláció révén jelentős csökkenés állt be.

Az 1921-es népszámlálás szerint Csehszlovákia magyar lakossága 744621 volt, az összlakosság 5,57 százaléka. Ebből Szlovákiára 634827 (21,48%) esett, Kárpátaljára 103690 (17,35%), Csehországra pedig 6104. A csehországi magyarok többségét katonák és egyetemi hallgatók alkották.

Az 1930. decemberében tartott második népszámlálás magyar szempontból azért volt nagyon elszomorító, mert csökkenés csak a magyar lakosságnál állt be. Amíg a két népszámlálás közt a Csehszlovákok 924557 fővel szaporodtak, a németek 108064-gyel, a ruszinok 82720-szal, a lengyelek 5750-nel, addig a magyar csökkenés 52698 volt. Ebben még mindig jelentős tétel lehetett a kiutasítottak és a rendezetlen állampolgárságúak rovatába soroltak száma, de a csökkenés negyede már valószínűleg a belső mállásra: a természetes és mesterséges asszimiláció számlájára írható.

1930-ban a csehszlovákok száma 9688770 volt, százalékban 66,90; a németeké 3231688 (22,32%), a magyaroké 691923 (4,78%), a ruszinoké 549169 (3,79%), a lengyeleké 81737 (0,57%). - A 691923 magyarból Szlovákiára 571988, Kárpátaljára pedig 109472 esett. A csökkenés csak Szlovákiában volt, a kárpátaljai magyarság 5782-vel nőtt. (11)

Harmadik népszámlálásra az első Csehszlovák Köztársaságban már nem került sor. 1938 őszén a müncheni egyezmény és az első bécsi döntés következtében megkisebbedett államban a csehek és szlovákok közti viszony teljesen elmérgesedett. A szlovákok kiharcolták a régóta követelt autonómiát, 1939. márciusában pedig Csehország német megszállásával és Szlovákia német "védelem" alatti önálló-jegyzetek

1. Mosaryk nyilatkozatát *Maiéter István* idézi: *A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban* (Magyar Figyelő, 1933, 1-2. sz.)
2. Emanuel Rádl: *Válka Échu a Nimci* (Praha 1928, 11.1.)
3. Duka Zólyomi Norbert: *Az asszimilációs a csehszlovákiai magyarság életében* (Magyar Kisebbség, 1938.IX.6.)
4. Benes nézetét *Gyönyör József* idézi: *Határok születtek - A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye* (Pozsony, 1922, 11.1.)
5. Lásd *Turczel Lajos*: *Két kor mezsgyéjén* (Pozsony 1967, II. kiadás, 11.1.)
6. *Kosztolányi Dezső*: *hozzászólása a Masaryk magyar kulturális alapítványáról* című anketben (Új Munka 1931. 1.s.)
7. *Karel Capek*: *interjú vele* (Prágai Magyar Hírlap, 1926.1.29.)
8. *Flachbart Ernő*: *Kulturpolitikai teendőink*. (Új Auróra Almanach, 1929. évi sz., 134.1.)
9. *Lásd Popély Gyula*: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság* (Pozsony 1973.)
10. *Turczel Lajos*: i.m., 13.1.
11. *Az első Csehszlovák Köztársaság népszámlálásaival Popély Gyula* könyve foglalkozik: *Napfogyatkozás - A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945* (Budapest 1991.)